

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

ЗАПИСКИ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
імені ШЕВЧЕНКА

Том CCLXVIII

Праці Комісії спеціальних (допоміжних)
історичних дисциплін

Львів — 2015

Мар'яна ДОЛИНСЬКА, Марія ПОГОРІЛКО

З ІСТОРИЧНОЇ ТОПОГРАФІЇ ЛЬВОВА (ГОРИ ЛЬВОВА)

Кожній людині, незалежно від місця народження чи соціального стану, притаманне бажання підкорити зовнішній світ та змінити його відповідно до своїх потреб.

Ці процеси найактивніше проявляються у місті, адже місто передовсім це — наслідок взаємодії людини та природного середовища. Для забезпечення комфортного проживання людина впливає на природний ландшафт¹ та моделює з нього те, в чому у той час відчуває потребу. Так, від початку заснування Львова вирубувались ліси та підкопувались гори, видобувався пісок та камінь, осушувались болота, змінювались русла річок та споруджувались загати на них.

Внаслідок активної діяльності людини природний ландшафт перетворюється у міський, де вже виражений вплив людини на природу. Міський ландшафт — це закономірне поєднання природного ландшафту з архітектурно-будівельними комплексами, до яких належать будинки і спортивні будівлі, вулиці і площі, парки і ставки².

Територія, на якій тепер стоїть місто Львів, віддавна приваблювала вигідними геологічними та географічними особливостями. Тут перетинають різні природно-географічні зони, рельєф яких змінюється від горбистого у Подільській височині до низинного у Малому Поліссі. Особливої привабливості місту додає те, що тут проходить Головний Європейський вододіл. Недарма шанувальники Львова люблять повторювати, що краплі дощу з однієї частини дахів львівських будинків потрапляють

¹ Ландшафт — порівняно однорідна ділянка географічної оболонки, що відрізняється закономірним сполученням її компонентів, які включають єдиний геологічний фундамент, однотипний рельєф, спільний клімат, однакове сполучення гідротермічних умов, ґрунтів і біоценозів. Ландшафт являє собою конкретну територію, однорідну за походженням та історією розвитку й неподільну за зональними й а зональними ознаками. Деякі вчені розглядають його як основну одиницю в ієрархії природно-територіальних комплексів. Див.: Єна О. В., Супричов О. В. Словник-довідник з фізичної географії для школярів і абітурієнтів.— К., 2002.— С. 106. Згідно з визначенням Європейської ландшафтної конвенції, ландшафт — „територія, яку сприймають люди і характер якої є результатом дії та взаємодії природних та/або людських чинників“. Див.: Круглов І. Ландшафт як геосистема // Вісник Львівського університету. Серія географічна.— Львів, 2006.— Вип. 33.— С. 187.

² Койнов М. Ландшафт города Львова. Отдельный оттиск из: Доклады и сообщения Львовского отделения Географического общества УССР за 1964 год.— Львов, 1965.— С. 22.

у Чорне море, а з другого — у Балтійське, адже Полтва належить до басейну Балтійського моря, а Зубра, Зимна Вода та Білогірський потік — до басейну Чорного.

Віддавна гори³ відігравали важливу роль у житті міста. З них вели спостереження околиць поселення, споруджували військові об'єкти оборонного призначення, будували замки, черпали сировину для промисловості (це могли бути деревина, глина, камінь, пісок). Разом з тим багато згадок про гори є у міських легендах та міфах. Чого лише варта легенда про відьмацькі шабаші на Лисій горі, адже гору з такою назвою можна знайти майже у кожному містечку.

Для людини ХХІ ст. гора втратила більшість своїх функцій. Тепер — це місце прогулянок, огляду міста та відпочинку. Однак це не означає, що гори відіграють меншу роль у житті сучасного суспільства.

Зіставлення та порівняння різних джерел дає змогу спробувати частково вирішити складне та заплутане питання. Для того, щоб простежити тенденцію вживання назв гір, використано десять основних праць. Чотири з них належать до джерел, шість — до краєзнавчих досліджень. Крім того, використані виписки з джерел та літератури львівського краєзнавця Йосипа Гронського⁴.

До джерел належать Акт люстрації Львівського староства 1570 р., Генеральний інвентар 1608 р., Йосифінська метрика 1780 р. та довідник-путівник 1902 р. Францішека Баранського. Особливістю Акта 1570 р. є те, що він був складений для вирішення постійних територіальних суперечок між райцями самоврядного Львова та тутешніми представниками королівської влади⁵. У Генеральному інвентарі 1608 р. на найбільшу увагу заслуговує уривок „Gury kamienne u warienne piése“⁶, де детально описано гори-кар'єри, які використовувались на той час чи раніше у господарстві. Йосифінська метрика 1780 р.⁷ містить дані про оподаткування нерухомості, які дають вичерпну інформацію про тогочасну топографію міста. Зарахування довідника-путівника 1902 р.⁸ в категорію джерел, а не краєзнавчої літератури, пояснюється тим, що там подано інформацію, яка актуальна на той час для львів'ян та гостей міста, а отже, відображає тогочасні думки та погляди суспільства.

Зацікавлення дослідників львівським історичним ландшафтом виникло порівняно пізно — у ХІХ—ХХ ст. Для аналізу пропонуємо найвідомі-

³ Гори — дуже підняті над прилеглими рівнинами ділянки земної поверхні, що характеризуються значними коливаннями відносних висот і контрастним рельєфом. За характером простягання розрізняють гірські ланцюги, масиви і хребти. Важливим елементом гір є їх вершинні поверхні, перевали, поверхні вирівнювання, міжгірні улоговини. Гори переважно бувають тектонічного та вулканічного походження. Див.: Географічна енциклопедія України: В 3 т. / Ред. колегія: Вабичев Ф. С., Беляєв В. І., Дорогунцов С. І.; відп. ред. Маринич О. М. — К., 1989. — Т. 1: А—Ж. — С. 285.

⁴ Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаніка (далі — ЛННБ України), відділ рукописів, ф. Й. Гронського, оп. 4, спр. 26—27, 47; оп. 5, спр. 31, 36; оп. 6, спр. 47.

⁵ Долинська М. Історична топографія Львова ХІV—ХІХ ст. — Львів, 2006. — С. 13.

⁶ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДІА України у Львові), ф. 52 (Марістрат м. Львова), оп. 2, спр. 718, арк. 223.

⁷ Там само. — Ф. 19 (Йосифінська метрика), оп. 12, спр. 1—5.

⁸ Przewodnik po Lwowie / Ułożył Fr. Barański. Z planem i widokami Lwowa. — Lwów, [1902]. — 182 s.

ші праці краєзнавців та дослідників: Денис Зубрицький „Хроніка міста Львова“ (1831), Антін Петрушевич „Лингвистическо-историческая изслѣдованія о начатках города Львова и окрестностей его...“⁹ (1893), Іван Крип'якевич „Історичні проходи по Львові“ (1920-ті рр.), науково-популярні розвідки Олени Степанів „Сучасний Львів“ (1943) та львівського географа-краєзнавця Олега Крисюка „Здобутки“ (2002—2005).

ПРИРОДНІ ЛАНДШАФТИ ЛЬВОВА

Територія сучасного Львова — це вузол, де сходиться кілька окремих природних утворень, кожному з яких притаманні власні характеристики. Ще в середині ХХ ст. Олена Степанів¹⁰ відзначила, що Львів розташований у межах трьох природних утворень: Розточчя, Побужжя та Львівської височини (плато). У другій половині ХХ ст. географи почали виокремлювати також Любінську долину, складовою частиною якої є Білогорцо-Мальчицька прохідна долина. Деякі вчені окремо виділяють у межах Львова ландшафт Опілля і природний Полтвинський ландшафт¹¹.

Підсумовуючи найновіші географічні дослідження, можна твердити, що сучасна територія Львова охоплює такі природні утворення:

- Розточчя — займає північно-західну частину Львова і простягається далі на захід. Характеризується горбистою місцевістю, заболоченими долинами, буково-дубово-сосновими лісами.
- Пасмове Побужжя — простягається на північний схід від Львова. Його складовою є Полтвинський ландшафт (Львівська або Верхньополтвинська котловина), утворений унаслідок активної дії Полтви та її приток. Для цього ландшафту були характерні буково-дубові ліси, луки та болота, але завдяки активній діяльності людини був кардинально змінений і в підсумку перетворився на традиційний міський ландшафт.
- Львівська височина — займає південну та південно-західну частини Львова і простягається далі на південь і південний захід. Рельєф* цієї частини — хвиляста рівнина з чорноземними ґрунтами.
- Білогорцо-Мальчицька прохідна долина — тягнеться від Білогорщі на захід уздовж Білогірського потоку.

Центральна частина Львова лежить у межах **Львівської (Верхньополтвинської)**¹² котловини. Це річкова долина Полтви, яка утворилася

⁹ Петрушевич А. Лингвистическо-историческая изслѣдованія о начатках города Львова и окрестностей его, с воззрением на предисторическия времена переселения словенских и румынских племен из придунайских стран в предкарпатския области.— Львов, 1893.— 660 с.

¹⁰ Степанів О. Сучасний Львів: Путівник. Видання стереотипне.— Львів, 1992.— С. 33.

¹¹ Геренчук К. І., Койнов М. М., Цись П. М. Природно-географічний поділ Львівського і Подільського економічних районів.— Львів, 1964.— С. 22.

* Рельєф — результат постійної взаємодії внутрішніх (вулканічних, тектонічних) і зовнішніх (денудація, акумуляція) геологічних процесів. Наслідком перших є вертикальні зміщення земної кори, наслідком других — вивітрювання, руйнування гірських порід, перенесення, відкладення та перевідкладення продуктів вивітрювання. Рельєф суші охоплює різновікові елементи зі слідами як висхідного, так і низхідного розвитку.

¹² Койнов М. Природно-географические ландшафты окрестностей г. Львова. Відбиток із: Вопросы регионального ландшафтоведения и геоморфологии СССР.— Львов, 1964.— С. 56.

між пасмами Побужжя, Давидівським пасмом і Львівською височиною¹³. Львівська котловина міститься у верхній течії річки Полтви і дуже щільно забудована. Рельєф тут плаский, з характерними заболоченими западинами; до втручання людини тут були численні трясовини. До XVIII ст. територія на захід від сучасного проспекту Свободи була місцем полювання та відпочинку міщан. Межі* Львівської котловини окреслити досить просто — це вся понижена центральна частина міста. На півдні котловина починається вузькою долиною потоку Сорока (одна з двох головних приток річки Полтви), що протікав уздовж вулиць Академіка Сахарова і Д. Вітовського. Другий „ріг“ формує вузька долина потоку Свинорія — сучасна вул. В. Стуса (починаючи приблизно від стадіону „Україна“). В районі Стрийського ринку ці дві долини сходяться. Поза тим межа Львівської котловини огинає парк Цитадель, у районі Головної пошти перетинає вулиці М. Коперника, П. Дорошенка та на рівні Університету ім. Івана Франка — вулицю Листопадового Чину. Далі ця межа проходить приблизно вул. І. Огієнка та виходить на площу біля церкви святої Анни (стик вулиць Городоцької і Т. Шевченка). Тоді огинає Краківський ринок, іде вздовж вул. Клепарівської, захоплює вулиці Тунельну та Варшавську, вул. Я. Райніса переходить на вул. Замарстинівську. Звідси робить гак уздовж вул. Топольної, далі тягнеться паралельно до вул. І. Мазепи і в районі вул. І. Миколайчука виходить за межі міста. На сході ця межа проходить вулицею Ш. Руставелі через площу А. Петрушевича, захоплює рівнинну частину парку „Погулянка“, йде під підвищенням у районі вулиць І. Мечникова та Личаківської, тоді повертає на північний захід, до середмістя, далі через початок вул. Замарстинівської огинає Високий замок і Шевченківський гай з півночі й нарешті повертає на південний схід.

О. Степанів довела, що Львівська котловина структурно належить до Пасмового Побужжя. Воно складається з чітко виражених пасем**, які розділені долинами, що сформовані численними лівими притоками Західного Бугу (серед них і Полтва, долина якої межує з Малехівським пасмом). Цей порівняно низинний ландшафт Малоого Полісся межує з Розточчям на заході, Львівською височиною — на півдні та Опіллям*** — на південному сході. Пасма Побужжя прилягають до схилів Розточчя і Львівської височини, прямуючи у східному та південно-східному напрямках. До території сучасного міста з півночі підступає Малехівське пасмо. Ще одне пасмо (Чижиківське) тягнеться вздовж шосе зі Львова до Винників, а з південного заходу до нього прилягає долина річки Маруньки. Висота пасем відносно долин — 30—40 м; абсолютні висоти коливаються в межах 230—240 м, але подекуди сягають і 260—280 м. Найбільші долини Пасмового Побужжя — Дублянська, долина Полтви та долина Ма-

¹³ Степанів О. Сучасний Львів... — С. 34; Койнов М. Природно-географические ландшафты окрестностей г. Львова. — С. 60.

* Географічні межі — частини географічного простору, де відбувається зміна якостей і властивостей, притаманних суміжним об'єктам. Існують на суміжжі різнорідних об'єктів (наприклад, між літосферою, гідросферою, атмосферою і біосферою).

** Пасмо — витягнута в довжину височина. Давніше замість терміна „пасмо“ вживався термін „гряда“.

*** Опілля — назва західної частини Подільської височини, однієї з найвищих і найбільш розчленованих її частин. Опілля не міститься на території Львова безпосередньо, а межує з Львівським плато на географічній широті міста Перемішляни.

руньки¹⁴. В основі пасем — крейдові відклади, підняття яких збігаються з підняттями пасем. Сама товща пасем формується з наносних піщанистих та піщанисто-мулистих відкладів.

Як уже згадувалося, Львівська котловина вздовж вулиць Тунельної, Варшавської та Гетьмана Мазепа межує з **Розточчям** — горбистим пасмом, що починається на північно-західній околиці Львова й тягнеться аж до Вісли. В межах України Розточчя займає територію від Львова до Рава-Руської (завдовжки 60 км, завширшки 10—30 км). Для цієї географічної області характерні середні абсолютні висоти 340—350 м, для окремих підвищень — до 390 м. У геоструктурному плані Розточчя пов'язане з Рава-Руською зоною та частково із Львівським палеозойським прогином, який сформувався у крейдовий і неогеновий період. Поверхня тут сильно порізана балками, ярами та долинами річок¹⁵.

На території Львова Розточчя складається з узгір'їв та височин, що простягаються ланцюгом з північного заходу на південний схід — від горбів Брюховичів та Голоска (382 м) і аж до Кортумової гори (374 м). Розточчя має асиметричну форму: його північно-східний схил стрімкіший, з поверхнею, порізаною ярами, балками та долинами верхніх приток Західного Бугу. Південно-західна частина Розточчя досить полого, поверхня горбисто-хвиляста, плавно переходить у низовину Надсяння та Білогорщо-Мальчицьку рівнину¹⁶. Пагорби Розточчя складаються переважно з крейдових відкладів, перекритих шаром тортонських глин, пісковиків та пісків, що спричиняє високий рівень ерозійності. Сучасний рельєф Розточчя сформувався під дією талих вод льодовика, які мивали у схили пагорбів балки¹⁷. Безпосередньо до території міста підходить височина Голоско — сильно розчленована горбисто-балкова місцевість. Цю височину розрізає глибока долина потоку Голоско, однієї з приток Полтви (на місцевості тут пролягає траса Львів—Брюховичі).

Деякі дослідники¹⁸ у межах Розточчя виділяють окрему структуру — **Давидівське пасмо**, що межує із Львівською котловиною (вздовж нижньої частини вул. Личаківської) та Пасмовим Побужжям (попри північні схили Високого замку та Шевченківського гаю). Це найвище піднята частина Львова. У північній частині Давидівського пасма містяться частина регіонального ландшафтного парку „Знесіння“, Високий замок*, Піско-

¹⁴ Не варто порівнювати ширину цих долин з теперішніми потоками, адже утворення долин приписують талим водам льодовика, які стікали сюди з Розточчя. Щодо походження Пасмового Побужжя триває дискусія. Деякі дослідники (наприклад, Мальчицький) пов'язують формування пасем з акумулятивною та ерозійною діяльністю льодовикових вод. Інші — з передтортонськими дислокаціями крейдових відкладів, тобто доводять тектонічне походження пасем. На користь другого припущення промовляють особливості крейдового фундаменту пасем, де крейдові відклади були дислоковані у вигляді хвиль. Див.: Цись П. Схема геоморфологічного районування західних областей Української РСР.— Львів, 1951.— С. 153.

¹⁵ Географічна енциклопедія України...— Т. 3.— С. 144.

¹⁶ Койнов М. Природно-географические ландшафты окрестностей г. Львова.— С. 56.

¹⁷ Там само.— С. 58.

¹⁸ Загальська О. Ландшафтний підхід до організації природничо-географічного туризму в м. Львові та його околицях // Вісник Львівського університету. Серія географічна.— Львів, 2006.— Вип. 33.— С. 95.

* Деякі дослідники зараховують пасмо Високий замок — Чортова скеля до Розточчя, деякі — до Львівського плато, ще інші — до Давидівського пасма як окремої структури.

ва гора (389 м), далі тягнуться Личаківські узгір'я та Міські Пасіки — аж до Чортівської скали (414 м) і горбів присілка Пирогівка (388 м)¹⁹.

У період неогену цю територію займало море, тож тут і досі дуже часто трапляються залишки морських організмів. На західному схилі гори Лева (Лиса гора) гірські породи виступають на поверхню; в її верхній частині це вапняки, утворені черепашками давно вимерлих морських організмів²⁰. У нечинному кар'єрі парку „Знесіння“ трапляються залишки скам'янілого дерева, устриць. На південному схилі гори Стефана досі збереглося відслонення тортонських пісків, перекрите шаром вапняків²¹. На стрімких схилах старого кар'єру, що над кераміко-скульптурною фабрикою на вул. Мучній, проглядаються літотамнієві вапняки, а в районі Чортової скелі на поверхню виходять пісковики верхнього тортону. Медова Печера, що на горі Ратич, дістала свою назву від жовтогарячих кальцитів, які виступають на її стінах²². Кінцевою точкою Давидівського пасма на північному заході є Високий замок, а на південному сході — Чортова скеля. Подібну горизонтальну структуру має й ерозійний останець Цитадель, що міститься в межах Львівської котловини. Вважається, що сучасні останцеві височини мають зв'язок з нерівностями відкладів верхньої крейди²³.

Львівська височина на півночі межує з Верхньополтвинською котловиною (північні межі височини цілком збігаються з південними межами центральної частини котловини на вул. І. Гонти). Межа між Львівською височиною і Розточчям проходить приблизно вул. Т. Шевченка. На заході та північному заході височина межує з Білогорцо-Мальчицькою долиною (Любінська низовина), на північному сході та на сході — з Давидівським пасмом (межа проходить вул. Личаківською та Пасічною і далі на південь). Південна межа виходить за межі міста й проходить по лінії Малечковичі — Поршна — Вовків — Толщів — Черепин — Водники²⁴. Львівська височина — частина Подільської височини. Вона складена горизонтально розміщеними шарами пісковому і тортонському піску. Поверхня сформована елювіально-делювіальними лесоподібними суглинками, на яких лежать опідзолені чорноземні ґрунти²⁵. Структурно Львівська височина формується з пасмових і долинних місцевостей. Типові урочища — дно та схили балок або рівнина, покряна долинами верхів'їв річки Зубри та потоків Щирки, Сокільницького, Залізної Води. На межі Львівської височини і Давидівського пасма розміщені Стрийський парк, парк „Горіховий гай“, „Піскові озера“, парк ім. Івана Франка. Типовий рельєф цієї місцевості — денудаційні столово-останцеві височини²⁶. Тут спостерігається високе залягання верхньокрейдових відкладів (мергелів), що вкриті горизонтально-шаруватими неогеновими товщами пісковиків, пісків чи вапняків²⁷, — це й спричинило формування характерних мікротерас на схилах.

¹⁹ Степанів О. Сучасний Львів...— С. 34.

²⁰ Загульська О. Ландшафтний підхід...— С. 96.

²¹ Там само.

²² Там само.

²³ Цись П. Про основні генетичні типи рельєфу...— С. 235.

²⁴ Цись П. Схема геоморфологічного районування...— С. 159.

²⁵ Койнов М. Природно-географические ландшафты окрестностей г. Львова.— С. 61.

²⁶ Цись П. Про основні генетичні типи рельєфу...— С. 235.

²⁷ Цись П. Схема геоморфологічного районування...— С. 160.

На заході Львівська височина межує з **Любінською рівниною**, крайнім західним утворенням якої є Білогорщо-Мальчицька долина*, що тягнеться від Білогорщі на захід уздовж Білогірського потоку. Характерний рельєф Любінської рівнини — рівнинні території, порівняно невеликі абсолютні висоти (лише деякі пасма сягають 300—315 м), великі площі, зайняті ставками, озерами чи заболоченими місцевостями з болотною рослинністю. Сучасні ерозійні форми тут менше виражені порівняно з Львівською височиною. Рельєф сформований здебільшого льодовиковими водами, які протікали з Передкарпаття у ріку Верещицю та в бік Пасмового Побужжя²⁸.

Ландшафти тісно пов'язані з рельєфом (дослідженням цього взаємозв'язку та генезису рельєфу займається геоморфологія)²⁹. Історію формування львівських ландшафтів (краєвидів) чітко та послідовно описала О. Степанів: „Найстаршою формою краєвиду околиць Львова є плоска Львівська височина. Пізніше, в часі останнього підняття Карпат від кінця міоцену аж до наймолодшого третьюряду-пліоцену, піднявся вал Розточчя, правдоподібно з цією ж асиметрією, що виступає й тепер. В пліоцені починається передостатня ерозійна фаза львівського краєвиду в умовах, що подібні до сучасних. Цю фазу перериває льодовикова епоха. Хоч терен Львова насправді не був критий льодами, що зупинилися в околиці Янова, то зате був під безпосереднім діянням талих льодовикових вод. Маси води, що спливали з кінця льодовика, шукали собі відпливу. Знайшли його на терені Львова на білогорському зниженні, поміж Розточчям і Львівською височиною.

Це зниження терену продовжується на вул. Київську, Новий Світ, Вітовського. Льодовикові води, що спливали широкими воротами цього зниження, потрапили на існуючу вже тоді асиметрію складу з другого боку — Розточчя, і через те діяли більш рішуче та оформили основу львівської котловини і долини Полтви. Останній ерозійний акт наступив після станення льодовика. Земна кора, що звільнилася від натиску, піднялася вгору. Це підняття було початком нової ерозійної фази у львівському краєвиді, що тривала до нещодавна. Після цієї короткотривалої ерозійної фази наступило заторфлення і забагнення долини Полтви, що триває до сьогоднішнього дня“³⁰.

Територією Львова, по стику різних своєю підосною й походженням ландшафтів, пролягає Головний Європейський вододіл. Вододіл між басейнами Чорного та Балтійського морів тягнеться вздовж сьогоднішньої вул. Пасічної з півночі на південь, збігаючись з межею між Львівською височиною і Давидівським пасмом, далі повертає на захід і йде в цьому напрямку паралельно до вулиць Луганської і Володимира Великого, тоді повертає на північ і підходить до площі М. Кропивницького.

Отже, рельєф кожного ландшафту відрізняється від сусіднього, що дає змогу класифікувати та розрізнити їх.

* Деякі дослідники виділяють Білогорщо-Мальчицьку долину в окрему географічну одиницю.

²⁸ Койнов М. Природно-географические ландшафты окрестностей г. Львова.— С. 61—62.

²⁹ Стецюк В., Рудько Г., Ткаченко Т. Екологічна геоморфологія України.— К., 2010.— С. 10.

³⁰ Степанів О. Сучасний Львів...— С. 35—36.

З поданого ландшафтного огляду випливає, що для означення підвищень на терені міста варто було б вживати терміни „узгір'я“ та „пагорб“, проте і в документах ранньомодерного періоду, і у студіях XIX—XX ст. послідовно використовується термін „гора“.

ЛЬВІВСЬКИЙ ЛАНДШАФТ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ЛЬВІВСЬКИХ КРАЄЗНАВЦІВ

У „Хроніці міста Львова“ Дениса Зубрицького три гори теперішньої Цитаделі* звучать як Шембекова гора, Каліча та Познанська („Турецькі шанці“³¹).

В „Історичних проходах по Львові“ Івана Крип'якевича Шембекова гора (за Д. Зубрицьким) звучить як гора Шемберка чи Шембека. Як стверджує автор, ця назва була актуальною та використовувалась із XVII ст. Якщо Д. Зубрицький назвав Турецькими шанцями Познанську гору, то у І. Крип'якевича цю назву отримує гора Шембека (від 1672 р., коли тут були розташовані турецькі батареї, та до XIX ст.). Третя назва гори — Вроновського, пов'язана з тим, що у 1791—1829 рр. двір належав Станіславові Вроновському (радник львівського шляхетського суду)³². Каліча та Познанська гори звучать однаково і у Д. Зубрицького, з відмінністю, що Познанська гора не має другої назви „Турецькі шанці“, яка, відповідно, перейшла до гори Шемберка³³.

О. Крисюк Шембекову гору іменує як гору Вроновських (а не Вроновського, як у І. Крип'якевича), Шемберка, Турецькі шанці та Цитадель³⁴. Каліча гора („mons invalidorum“) отримує лише одну додаткову назву — Тепла гора³⁵. Вживає її лише О. Крисюк, тому походження назви — не відоме. Познанська (Пізнанська³⁶) гора отримує ще одну назву — Пелчинська (аналогічно до Пелчинського ставу). 1865 р. на цих трьох горбах було збудоване військове укріплення Цитадель, яке іменували як „узгір'я Цитадель“³⁷, гора Цитадель чи Цитадельна³⁸. Саме таку назву — гора Цитадель, як актуальну вживає О. Степанів. Дослідниця окремо виділяє лише Калічу гору — і то в контексті історичної згадки про план будівництва оборонних мурів у XVI—XVII ст.³⁹

Щодо місцезнаходження Вовчої гори в краєзнавчій літературі існує два варіанти: перший — пагорб між вул. М. Тарнавського та вул. Ш. Руставелі; другий — на місці теперішньої дитячої спеціалізованої лікарні

* Узгір'я Цитадель обмежене вулицями Д. Вітовського, М. Коперника, Калічою горою, М. Драгоманова, М. Коцюбинського.

³¹ Зубрицький Д. Хроніка міста Львова / Наук. ред. Я. Дашкевич, Р. Шуст. Пер. з польс. І. Сварника; комент. М. Капралія.— Львів, 2002.— С. 213—214.

³² Крип'якевич І. П. Історичні проходи по Львові / Авт. передм. Я. Д. Ісаєвич; упоряд., текстолог. опрац. і приміт. Б. З. Якимовича; упоряд. іл. матеріалу Р. І. Крип'якевича; худож. В. М. Павлик.— Львів, 1991.— С. 116.

³³ Там само.— С. 117.

³⁴ Крисюк О. С. Фізична географія Львова // Здобутки. Спецвипуск. Львів: географія фізична та історична, екологія.— 2002.— Ч. II.— С. 32.

³⁵ Крисюк О. С. Гори Львова // Здобутки. Спецвипуск.— 2005.— Ч. I.— С. 22.

³⁶ Там само.— С. 39.

³⁷ Крип'якевич І. П. Історичні проходи...— С. 116.

³⁸ Крисюк О. С. Гори Львова.— С. 38.

³⁹ Степанів О. Сучасний Львів...— С. 17.

„Охматдит“ на вул. М. Лисенка. Д. Зубрицький локалізує її над „сучасною стрільницею“⁴⁰.

Таблиця 1

Порівняльна таблиця вживання назв гір узгір'я Цитадель

Д. Зубрицький	І. Крип'якевич	О. Степанів	Й. Гронський	О. Крисюк
Шембекова гора	Шемберка Шембека Турецькі шанці гора Вроновського			Вроновських Шемберка Турецькі шанці
Гора Каліча	Каліча гора	Каліча гора	Каліча гора	Каліча гора Тепла гора
Познанська Турецькі шанці	Познанська			Пелчинська Познанська Пізнанська

І. Крип'якевич говорить про дві Вовчі гори: одна — це Стрільниця⁴¹, друга — між вул. М. Тарнавського та Ш. Руставелі, де в часи Б. Хмельницького стояли війська. Від пізнішої назви — гора Скалка, свою назву отримала одна з прилеглих вулиць — На скалці⁴² (сучасна назва — вул. Скельна, бічна вул. Ш. Руставелі). Йосип Гронський локалізує Вовчу гору на місці, де тепер лікарня „Охмадит“ (подає першу її згадку з 1607 р.)⁴³. В О. Крисюка вона також біля парку Стара Стрільниця (лікарня „Охматдит“). Назву Гора Св. Яцка він подає як другу назву Гори Скалки⁴⁴. Ця назва — Гора Св. Яцка, фігурує також у дослідженні О. Степанів „Сучасний Львів“ та локалізована при вул. М. Лисенка⁴⁵.

У переліку вулиць довідника Ф. Баранського подано назву вулиці Св. Яцка⁴⁶, яка сьогодні має ім'я Олександра Архипенка. Автор на початок ХХ ст. пояснює, що вона нововідкрита та була названа 1898 р. на честь місіонера-домініканця Яцка Одровонжа, що жив на переломі ХІІ—ХІІІ ст. З дат життя однозначно випливає, що безпосереднього стосунку до цього місця майбутній святий не міг мати. Дуже цікавою є інформація про нововідкриття вулиці, тобто про прокладання, трасування її наприкінці ХІХ ст. Відсутність будь-якої вулиці в цьому місці підтверджує і кадастрова карта Львова 1849 р.⁴⁷ Оскільки горою Яцка названі дослідники вважали узгір'я між вул. О. Архипенка та Ш. Руставелі, то маємо явну ірадіацію назви з одного атрибутного компонента на інший. В цьому випадку — з вулиці на гору, причому процес відбувся аж у ХХ ст.

⁴⁰ Зубрицький Д. Хроніка...— С. 213—214.

⁴¹ Крип'якевич І. П. Історичні проходи...— С. 106.

⁴² Там само.— С. 107.

⁴³ ЛННБ України, відділ рукописів, ф. Й. Гронського, оп. 4, спр. 27, арк. 13.

⁴⁴ Крисюк О. С. Фізична географія...— С. 14.

⁴⁵ Степанів О. Сучасний Львів...— С. 17.

⁴⁶ Przewodnik po Lwowie.— S. 63.

⁴⁷ ЦДІА України у Львові, ф. 186 (Красва земельна податкова комісія), оп. 8, спр. 629.

**Порівняльна таблиця вживання назв
Вовча гора, гора Скалка та Гора св. Яцка**

Д. Зубрицький	І. Крип'якевич	О. Степанів	Й. Гронський	О. Крисюк
Вовча гора	Вовча гора Стрільниця	Вовча гора	Вовча гора	Вовча гора
	Вовча гора гора Скалка	Гора Св. Яцка		Гора Св. Яцка (Гора Скалка)

Якщо вже згадали про Стрільницю, то узгір'я між вулицями В. Винниченка та М. Кривоноса Й. Гронський називає Плоскою горою, горою Лучників чи Стрільцевою⁴⁸. В О. Крисюка це узгір'я звучить як гора Стрільнича⁴⁹.

Цікавою є територія, яку займає геологічна структура, — Давидівське пасмо — найбільш піднята частина Львова та найбільш цікава в історичному та географічному сенсах.

Гора Лева, Лиса гора та гора Стефана — чи не найбільша загадка як минулого, так і сучасності. Перші суперечки щодо того, котра з гір називається Стефановою, зазначені ще в Акті 1570 р.⁵⁰

Однак як Д. Зубрицький, так і А. Петрушевич у своїх працях посилаються на давні акти (особливо на Акт 1570 р.), але вирішення цього питання не пропонують. Тому звести коментарі вчених без аналізу джерел буде достатньо важко*. Роман Могитич визначив, що горою Стефана початково називали саме гору біля будівлі Стрільцького братства. У XV ст. ця назва перейшла на гору Лева, що була північніше. Це дає підстави вважати, що на межі XIV—XV ст. львівські міщани перенесли назву „гора Стефана“, щоб скорегувати південно-східну межу Львівського передмістя та Старостинської юрідики⁵¹. Яскравим прикладом неясності у цьому питанні є „пропозиція“ О. Крисюка звести чотири назви до однієї гори — Піскова, Лиса, Лева та Стефана. Разом з тим О. Крисюк та І. Крип'якевич вважають Гору Стефана окремою від Лисої гори чи гори Лева. Згідно з О. Крисюком, — це „узгір'я, що знаходиться вздовж сучасної вулиці Олекси Довбуша, на якому розташований костьол Св. Стефана (тепер монастир „Воїнів Ісуса“)⁵², а І. Крип'якевич описує її як сусідню до гори Лева, „що вже затратилася“⁵³. Ще одна назва фігурує у праці О. Степанів — Піскова гора, під якою стоїть костел св. Войтиха⁵⁴.

⁴⁸ ЛНБ України, відділ рукописів, ф. Й. Гронського, оп. 4, спр. 27, арк. 13.

⁴⁹ Крисюк О. С. Фізична географія...— С. 31.

⁵⁰ ЦДА України у Львові, ф. 52, оп. 1, спр. 391, арк. 28.

* Детальний аналіз джерел подано далі.

⁵¹ Долинська М. Історична топографія...— С. 124—126.

⁵² Крисюк О. С. Фізична географія...— С. 31.

⁵³ Крип'якевич І. П. Історичні проходи...— С. 92.

⁵⁴ Степанів О. Сучасний Львів...— С. 14.

Таблиця 3

**Порівняльна таблиця вживання назв Гора Лева, Гора Стефана,
Лиса гора, Піскова гора**

Д. Зубрицький	І. Крип'якевич	О. Степанів	Й. Гронський	О. Крисюк
Гора Лева Стефана (mons Stephani vulgo Leonis)	Гора Лева Піскова гора ⁵⁵	Піскова гора	Гора Стефана Гора Лева	Піскова гора Лиса гора Гора Лева Гора Стефана
	Гора Стефана			Гора святого Стефана

Ще одна гора, що її описує І. Крип'якевич як сусідню до Гори Лева, — Змієва⁵⁶. У Й. Гронського⁵⁷ вона звучить як Зміїна гора, в О. Крисюка⁵⁸ — як Гора зміїна.

Таблиця 4

**Порівняльна таблиця вживання назви
Гора зміїна**

І. Крип'якевич	Й. Гронський	О. Крисюк
Гора Змієва	Зміїна гора	Гора зміїна

Щодо Лисої гори справа дещо простіша. Д. Зубрицький пропонує її латинську назву „mons venereus“⁵⁹ та локалізує її над монастирем св. Онуфрія. І. Крип'якевич подає ще дві її назви — Горай (XV ст., мабуть, від того, що тут стояв княжий замок), Кальварія (XVII ст.), але сам називає її Княжою Горою. Вона зникла у першій половині XIX ст., бо у 1830 р. нею був засипаний яр, що початково розділяв Лису та Замкову гору⁶⁰.

Про Лису гору Й. Гронський згадує лише в контексті грамоти князя Лева 1291 р.⁶¹ В О. Крисюка до назв І. Крип'якевича „Лиса“ і „Кальварія“ додається „Будельниця“, що вважається первісною назвою та походить з XIV ст.⁶² Однак, якщо, за версією О. Крисюка, ця назва походить від дзвіниці (І. Крип'якевич пов'язує назву „будельниця“ зі словом „будити“⁶³),

⁵⁵ Крип'якевич І. П. Історичні проходи...— С. 91.

⁵⁶ Там само.— С. 92.

⁵⁷ ЛННБ України, відділ рукописів, ф. Й. Гронського, оп. 4, спр. 27, арк. 13.

⁵⁸ Крисюк О. С. Гори Львова.— С. 22.

⁵⁹ Зубрицький Д. Хроніка...— С. 252.

⁶⁰ Крип'якевич І. П. Історичні проходи...— С. 13.

⁶¹ ЛННБ України, відділ рукописів, ф. Й. Гронського, оп. 4, спр. 47, арк. 5.

⁶² Крисюк О. С. Фізична географія...— С. 31.

⁶³ Крип'якевич І. П. Історичні проходи...— С. 14.

що розташовувалась вище церкви Миколая, то який зв'язок має ця ж така Будельниця з Лисою горою?!

Набагато логічніше виділити її окремо. Зрештою, як і виділив її О. Крисюк, однак назвавши її горою Св. Михайла (Галусовське узгір'я)⁶⁴. Проте, якщо ще можна зрозуміти, як з'явилась назва гора Св. Михайла, то залишається нез'ясованим, звідки виникла інша її назва — Галусовське узгір'я⁶⁵.

Окремо Лиса та Будельничя гора виступають і у листі князя Лева 1291 р. Згадана гора належить „ad divum Nicolaum totus mons vulgo nominates Budelnicza, ad viam gue tendit per montem Calvariae (Лиса гора) in superiori parte ipsius Budelnicza“⁶⁶ („від святого Миколая (даємо) цілу гору, що в народі зветься Будельничя, аж до шляху, що веде через Лису гору у верхній частині Будельничої“).

Таблиця 5

**Порівняльна таблиця вживання назв
Лиса гора, Горай, Кальварія, Княжа гора, Будельниця,
Галусовське узгір'я та гора Св. Михайла**

Д. Зубрицький	І. Крип'якевич	О. Степанів	Й. Гронський	О. Крисюк
Лиса гора „mons venereus“	Горай Кальварія Лиса гора	Горай Лиса гора Княжа гора	Лиса гора	Лиса Кальварія Будельниця
	Будильниця Будильниця	Будильниця	Будельничя	Галусовське узгір'я гора Св. Михайла

Ще у ХІХ ст., коли вживали назву Високий замок, то мали на увазі місце, де колись стояв замок польських королів. Однак з часом ця назва перейшла на Люблінський копець і загалом на весь парк, який тепер тут є. І. Крип'якевич подає кілька назв гори, яка тепер звично іменується як Високий замок. У ХVІ ст. вона називалась „Бідель“, згодом — Замкова, в середині ХІХ ст. відома назва Зандберг (Піскова гора), а після відвідин гори Францом Йосифом 1851 р. вона була названа на його честь⁶⁷. О. Степанів називає гору лише як Високий Замок⁶⁸ та Замкова гора⁶⁹. О. Крисюк нових назв не пропонує, лише перечисляє вже відомі — Високий Замок, Занберг, Франца Йосипа, Замкова гора⁷⁰.

⁶⁴ Крисюк О. С. Фізична географія...— С. 32.

⁶⁵ Назва гора Св. Михайла сучасного походження, оскільки церкву св. Михайла магдабурзького періоду локалізував Ігор Бокало в селі Кам'янопіль неподалік Львова (Бокало І. Локалізація давнього підльвівського монастиря Св. Михайла // Вісник Інституту „Укразахідпроектреставрація“.— Львів, 2008.— Ч. 18.— С. 117—123).

⁶⁶ Петрушевич А. Лингвистическо-историческая изследованія...— С. 15.

⁶⁷ Крип'якевич І. П. Историчні проходи...— С. 21.

⁶⁸ Степанів О. Сучасний Львів...— С. 45.

⁶⁹ Там само.— С. 57.

⁷⁰ Крисюк О. С. Фізична географія...— С. 31.

Таблиця 6

**Порівняльна таблиця вживання назв
гора Бідель, Замкова, Піскова гора, Франца Йосипа,
Замкова гора, Високий Замок**

І. Крип'якевич	О. Степанів	О. Крисюк
Бідель	Високий Замок	Високий Замок
Замкова	Замкова гора	Занберг
Піскова гора (Зандберг)		Франца Йосипа
Гора Франца Йосифа		Замкова гора

Немає відмінностей у назві гори Страчення (найпопулярніша назва). Д. Зубрицький не вживає окремої назви, а називає лише описово — „гора, на якій страчують злочинців“⁷¹. І. Крип'якевич подає три назви⁷² — Гора Страчення (*Mons supplicii*), Гицлівська (народна назва), Вісньовсько-го (цю назву отримала в 1895 р. на честь страти тут польського повстанця Теофіла Вісньовського⁷³). О. Степанів називає цю гору Гицлівською та Катівською. О. Крисюк подає вже шість назв цієї гори. До назв Страчення, Гицлівська та Вісньовського додається ще Катівська, Справедливості⁷⁴ та гора Гицля⁷⁵. Назви, пов'язані зі стратою (Страчення, Катівська), можна вважати пізнішими від назв, що пов'язані з гицлем (гора Гицля, Гицлівська), адже первісним місцем страт у Львові була площа Ринок. Гора Вісньовського — радше політична та штучна назва, що не прижилась надовго.

Таблиця 7

**Порівняльна таблиця вживання назв
Гора Страчення, Гицлівська, Вісньовського, Катівська, Справедливості**

Д. Зубрицький	І. Крип'якевич	О. Степанів	О. Крисюк
Гора, на якій страчують злочинців	Гора Страчення (<i>Mons supplicii</i>) Гицлівська Вісньовського	Гицлівська гора Катівська Гора	Вісньовського Катівська Справедливості Гицлівська (Гицля) Страчення

Назва „Кортумова гора“ (розташована за Янівським цвинтарем) у Д. Зубрицького не трапляється, в пізніших краєзнавців її назва майже не

⁷¹ Зубрицький Д. Хроніка...— С. 252.

⁷² Крип'якевич І. П. Історичні проходи...— С. 131.

⁷³ Przewodnik po Lwowie.— S. 55.

⁷⁴ Крисюк О. С. Фізична географія...— С. 33.

⁷⁵ Крисюк О. С. Гори Львова.— С. 41.

змінюється. У І. Крип'якевича — Кортумова гора (назва походить від прізвища власника — Ернеста Картума), один із горбів — Кіпець Дорошенка (у 1672 р. тут були окопи гетьмана П. Дорошенка в час облоги Львова). Такі самі назви подає О. Крисюк⁷⁶. В О. Степанів не фігурує окремо гора, а лише Кортумівка⁷⁷. Як можна зрозуміти з контексту, мовиться не про окрему гору чи узгір'я, а радше про парк або місцевість.

Таблиця 8

**Порівняльна таблиця вживання назв
Кортумова гора, Кіпець Дорошенка**

Д. Зубрицький	І. Крип'якевич	О. Степанів	О. Крисюк
Кортумова гора	Кортумова гора Кіпець Дорошенка	Кортумівка	Кортумова гора Кіпець вулиці Дорошенка ⁷⁸

Узгір'я, де тепер Стрийський парк, не мали конкретної назви. Й. Гронський згадує Гору Вуж⁷⁹, що міститься тепер на території парку ім. Б. Хмельницького. О. Крисюк подає назву однієї з гір на узгір'ї за Стрийським парком та називає її горою Диявола, Дідьковою, Чортівською⁸⁰. Однак це єдиний збіг подібних назв. Оскільки автор цих варіантів не подає посилань, звідки в нього ця інформація, доведеться відкласти перевірку цих даних на майбутнє.

Таблиця 9

Порівняльна таблиця вживання назв Стрийського узгір'я

О. Степанів	Й. Гронський	О. Крисюк
Стрийські узгір'я	Гора Вуж	Узгір'я за Стрийським парком один із уступів гори — гора Диявола, Дідькова, Чортівська

За О. Крисюком, навпроти Цитаделі, в напрямку вул. Стрийської є Кадетська гора⁸¹. Ця назва фігурує ще в О. Степанів⁸², однак без прив'язки до місця. Згадана назва — один із прикладів створення топонімів. Оскільки кадетська школа (теперішній військовий інститут на вул. Стрийській) створена на зламі XIX—XX ст., то ця назва досить недавня і в післявоєнний час майже не використовувалася.

⁷⁶ Крисюк О. С. Фізична географія...— С. 33.

⁷⁷ Степанів О. Сучасний Львів...— С. 34.

⁷⁸ Крисюк О. С. Гори Львова.— С. 42.

⁷⁹ ЛННБ України, відділ рукописів, ф. Й. Гронського, оп. 5, спр. 31, арк. 33.

⁸⁰ Крисюк О. С. Фізична географія...— С. 32.

⁸¹ Крисюк О. С. Гори Львова.— С. 51.

⁸² Степанів О. Сучасний Львів...— С. 24, 34.

Сусідне до Стрийського узгір'я — Вулецьке узгір'я (займає територію між вул. Кн. Ольги та вул. Бойківською⁸³). Ця назва трапляється лише в О. Степанів⁸⁴ та О. Крисюка⁸⁵. Й. Гронський локалізує в цьому районі (між вулицями Героїв Майдану (колишня вул. Гвардійська) та Академіка Сахарова) гору і подає її назву Кам'янка⁸⁶.

Ще одну гору з подібною назвою — Кам'яна — подає Й. Гронський, однак без локалізації⁸⁷. І. Крип'якевич згадує гору Камінну як сусідню до гори Лева⁸⁸. Кілька разів назва цієї гори трапляється у джерелах.

Окремої назви для позначення гори в кінці Личаківської вулиці в краєзнавчій літературі не знайдено. І. Крип'якевич⁸⁹ та О. Крисюк⁹⁰ називають її Гора Личаківська, О. Степанів — Личаківські узгір'я⁹¹.

Таблиця 10

Порівняльна таблиця вживання назв Гора Личаківська

І. Крип'якевич	О. Степанів	О. Крисюк
Гора Личаківська	Личаківські узгір'я	Личаківська гора

Подібна ситуація зі Святоюрською горою. Так її назвав І. Крип'якевич, О. Крисюк називає її Узгір'ям Св. Юра⁹² чи горою Св. Юра⁹³.

Таблиця 11

Порівняльна таблиця вживання назв Святоюрська гора

І. Крип'якевич	О. Крисюк
Святоюрська гора	Узгір'я Св. Юра Гора Св. Юра

Такі назви гір, як Марії Магдалини, Ротемберг, Газельберг⁹⁴ та Кривецька⁹⁵, трапляються лише у Д. Зубрицького. Перші три подаються в контексті опису проекту спорудження фортифікацій 1635 р. навколо міста. Цілком можливо, що Д. Зубрицький використав назви, які фігурували в самому документі. Але, найімовірніше, ці назви побутували на час напи-

⁸³ Крисюк О. С. Гори Львова.— С. 51.

⁸⁴ Степанів О. Сучасний Львів.— С. 45.

⁸⁵ Крисюк О. С. Фізична географія.— С. 32.

⁸⁶ ЛННБ України, відділ рукописів, ф. Й. Гронського, оп. 4, спр. 27, арк. 14.

⁸⁷ Там само.— Арк. 13.

⁸⁸ Крип'якевич І. П. Історичні проходи.— С. 92.

⁸⁹ Там само.— С. 96.

⁹⁰ Крисюк О. С. Гори Львова.— С. 27.

⁹¹ Степанів О. Сучасний Львів.— С. 46.

⁹² Крисюк О. С. Фізична географія.— С. 32.

⁹³ Крисюк О. С. Гори Львова.— С. 40.

⁹⁴ Зубрицький Д. Хроніка.— С. 252.

⁹⁵ Там само.— С. 262.

сання „Хроніки...“, тобто в першій третині ХІХ ст. Ні в раніших, ні в пізніших джерелах ці назви не трапляються.

Цікаві назви знаходимо в О. Крисюка — узгір'я Грюнвальду⁹⁶, гора Св. Антонія⁹⁷ (над церквою св. Антонія на вул. Личаківській), гора Св. Марка⁹⁸ (вул. Кирила і Мефодія), але більше ніде вони не трапляються.

ГОРИ У СПРИЙНЯТТІ ЛЬВІВ'ЯН ХVІ—ХХ СТ.

Як видно з Акта люстрації Львівського староства 1570 р., вже на кінець ХVІ ст. стояло питання про те, яке саме підвищення варто називати Стефановою горою і, зрештою, знаходимо відповідь, що „всі гори називали Стефановою“⁹⁹.

Згадка про гори в Акті 1570 р., розміщена в абзаці, де якраз „розставляються“ акценти щодо їх місця та розміщення цих гір стосовно одна одної. Отож, згідно з цим описом, біля Стефанової гори лежить друга гора — Кам'яна, на якій були міські винниці. Біля Кам'яної гори лежить Змієва гора, біля неї — гора Лева, далі — Лиса гора над Підзамчем, а за Стефановою горою — Знесінські землі¹⁰⁰.

Цікавим є уривок „Insze górzy o dwadziescia gór aż do wsi [jego] m[ó]sci Króla Wzniesienia z boku na nich mają Kamień do łamania“¹⁰¹, особливо згадка про 20 гір. Сучасний стан цієї території не дає можливості відшукати ці гори та хоча б якийсь їх локалізувати.

У королівській люстрації від 1765 р. (де зібрані посилання на всі доступні тогочасним люстраторам офіційні документи) наголошується, що гори за замком, з яких видобувають каміння, належать старості, але узурповані містом, що наголошувалося вже в Акті 1570 р.¹⁰²

Тогочасне сприйняття гір мешканцями міста дає нам документ 1608 р. („Rachunek czyniony przez pana Murakowskiego, tak u pana Anseryna ludzi wielce snotliwych w roku 1608 — Gury kamienne u wapienne piece“). Особливо цінним тут є опис гір сучасного лісопарку „Знесіння“ — „Gury ieszcze za Łyczakowem są gdzie kamień łamają zdawna i nowoodkrtyte“¹⁰³. Тут же знаходимо перепис, „które gury i które gorniki ten inwentarz zastał“¹⁰⁴, що тягнуться від Високого замку аж до Кривчиць. Їх у документі перераховано сім. Майже всі не мають окремої назви, крім другої та п'ятої, — гора Сидоровська та Мітушинська, відповідно. На той час власниками гір були вже інші господарі, але назва залишилась від попе-

⁹⁶ Крисюк О. С. Фізична географія...— С. 33.

⁹⁷ Там само.

⁹⁸ Там само.

⁹⁹ ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 1, спр. 391, арк. 28.

¹⁰⁰ Там само.

¹⁰¹ Там само.— Арк. 27.

¹⁰² Lustracja generalna w wojewodztwie Ruskiem, ziemi Lwowskiej starostw, królew-szczyn, wojtowstw i dzierzaw do wyprowadzenia kwarty uskuteczniiona przez Michała Zielonke podkomorzego Ziemi Lwowskiej i powiatu żydaczowskiego i Benekdykta Ignacego Błazowskiego podczaszego powiatu żydaczowskiego roku 1765 // Dodatek Tygodniowy do Gazety Lwowskiej.— 1868.— N 40.— S. 213.

¹⁰³ ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 718, арк. 221.

¹⁰⁴ Там само.

редніх¹⁰⁵. Решта гір, згаданих у цьому уривку документа, названі як належні до власника¹⁰⁶.

Цікаво, що вже 1608 р. майже всі вони відпрацьовані, порожні та не використовуються. У 1608 р. із семи описаних кам'яних гір „робоча“ лише одна. Замість назви вона характеризується сусідством зі суміжними об'єктами — дорогою і гостинцем* — „wedla goścince, iadąc ku Winnikom i ku Czyżkom“¹⁰⁷.

На Краківському передмісті розташована гора, яка в той час була джерелом буркового каменю (kamień burkowy). Важлива її локалізація — „przy mieyscu Sprawiedliwości za kościołkiem Ś. Krzyża“¹⁰⁸. Згодом ця гора отримала назву гора Справедливості. В довіднику 1902 р. названа як гора Страчання, Гицлівська, гора Теофіла Вісньовського¹⁰⁹.

Завдяки цьому документові та Йосифінській метриці можна зрозуміти, що у XVII ст. гори сприймалися переважно як джерело сировини. Неодноразово у Йосифінській метриці згадується „гора, що належить до цегельні“ без натяку на локалізацію („Góra do Cegielni należąca“¹¹⁰, „Góra przy Cegielni“¹¹¹).

У порівнянні з Актом 1570 р. та Генеральним інвентарем 1608 р., у Йосифінській метриці 1780 р. згадується набагато більше назв гір. Однак є і такі, які трапляються лише в давніх документах. Так, у Йосифінській метриці не знаходимо таких назв гір, як Зміюва гора та гора Стефана. В обох документах згадується гора Кам'янна (Kamienna)¹¹² (в Акті 1570 р.) та Góra Kamienna¹¹³ (в Йосифінській метриці). Проте під час спроби локалізації впливає, що йдеться про дві різні гори — в Акті мовиться про Кам'янисту гору (Kamienistu), що лежить відразу біля гори Стефана¹¹⁴, а Góra Kamienna, за Йосифінською метрикою, локалізована поблизу вул. Центнерівка**. Якщо подивитись на карту, то ці дві точки не збігаються. Це дає можливість говорити про існування щонайменше двох Кам'яних гір. Якщо ще взяти до уваги краєзнавчу літературу, то, для прикладу, Й. Гронський згадує про гору Кам'янка¹¹⁵ та локалізує її між вул. Героїв Майдану та вул. Академіка Сахарова.

¹⁰⁵ Атрибутивний компонент „гора“, як і „лан“ чи „кам'яниця“, вжитий з власною назвою, зазвичай передає поняття належності до господаря. Див.: Долинська М. Історична топографія...— С. 146—147.

¹⁰⁶ ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 718, арк. 223.

* Брак детальнішої локалізації як тут, так і в інших випадках, можна пояснити тим, що укладач будь-якого інвентарю (люстрації, метрики) послідовно обходив та описував місцевість за допомогою загальновідомих об'єктів. Для нього та його сучасників сусідні об'єкти нерухомоти виступали як уточнювальні та відігравали роль так званої „системи координат“.

¹⁰⁷ ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 718, арк. 223.

¹⁰⁸ Там само.

¹⁰⁹ Przewodnik po Lwowie.— S. 55—56.

¹¹⁰ ЦДІА України у Львові, ф. 19, оп. 12, спр. 2, арк. 109 зв.

¹¹¹ Там само.— Арк. 114 зв.

¹¹² Там само.— Ф. 52, оп. 1, спр. 391, арк. 28.

¹¹³ Там само.— Ф. 19, оп. 12, спр. 5, арк. 147.

¹¹⁴ Там само.— Ф. 52, оп. 1, спр. 391, арк. 28.

** Локалізацію здійснено за допомогою методу ретроспективної локалізації об'єктів, що його опрацювала М. Долинська.

¹¹⁵ ЛНБ України, відділ рукописів, ф. Й. Гронського, оп. 4, спр. 27, арк. 14.

У Йосифінській метриці немає натяку на місцезнаходження гори Лева та Лисої гори, однак зазначено, що з них іншої користи, крім піску, немає. У довіднику 1902 р. згадується гора Лева на вул. Олексі Довбуша (інші назви — гора Стефана¹¹⁶ та Лиса). Однак сам автор коментує помилковість назви Лиса гора, адже первісно Лисою називали Замкову гору, де тепер плантації Високого замку¹¹⁷. Лиса гора зникла у 1830—1840-х рр., коли було засипано рів між нею та теперішнім Високим замком.

Гора, яку знаємо як Високий замок, до 1851 р. також називалась Високий замок. Так принаймні переконає своїх читачів путівник 1902 р.¹¹⁸ Однак була це назва самої гори чи замку? Також цікаво, коли назва замку стала назвою гори, адже до XIX ст. високий замок розумівся як замок, принаймні це можна стверджувати на підставі Генеральної люстрації 1765 р., де словосполучення вжите у прямому значенні: „Ще стоять місцями мури високого замку...“¹¹⁹ Після 1851 р., коли ці місця відвідав імператор Франц-Йосиф, гора отримала його ім'я. Проте, оскільки ця назва була штучною, то й не протрималась довго. Подібне походження топоніма „Кайзервальд“. Але, як не дивно, ця назва міцно закріпилась і живається ще й досі.

На кінець XIX — початок XX ст. як гора Високий замок сприймається кіпець, насипаний на честь 300-ліття Люблінської унії.

Якщо говорити про узгір'я та гори Цитаделі, то в Актах 1570 р. не знайдено жодної згадки про них. У Йосифінській метриці згадують дві гори — Каліча¹²⁰ та Шембрекова („na Szembrekowey Gurze“¹²¹) чи Шемберкоська („Góra Szemberkoska“¹²²). У довіднику 1902 р. мовиться про три — гора Шемберка, гора Каліча та Познанська. 1856 р. вони були зрівняні, а на їх місці споруджена Цитадель.

У Йосифінській метриці названо низку гір, назви яких нам нині нічого не говорять і локалізувати їх можна хіба що за допомогою сусідніх об'єктів.

Таблиця 12

Спроба локалізації гір за Йосифінською метрикою

Назва	Назва в оригіналі	Приблизна локалізація
Гора Сципіона ¹²³	Gora Scyriona	Кінець вул. Личаківської
Гора Стечкевича ¹²⁴	Góra Steczkiewiczza	

¹¹⁶ Przewodnik po Lwowie.— S. 55.

¹¹⁷ Там само.— S. 149.

¹¹⁸ Там само.— S. 55.

¹¹⁹ Lustracja generalna... // Dodatek Tygodniowy do Gazety Lwowskiej.— 1868.— N 39.— S. 209.

¹²⁰ ЦДІА України у Львові, ф. 19, оп. 12, спр. 2, арк. 70 зв.

¹²¹ Там само.

¹²² Там само.— Арк. 13 зв.

¹²³ Там само.— Спр. 5, арк. 140, поз. 429.

¹²⁴ Там само.— Спр. 3, арк. 74 зв., поз. 569.

Закінчення Таблиці 12

Назва	Назва в оригіналі	Приблизна локалізація
Гора Зигмунтовського ¹²⁵	Gora Zygmuntowskiego I XX Augustianow	Вул. Шпитальна
Гора Урановича ¹²⁶	Gora Uranowicza	Вул. Шпитальна
Гора Никоровича ¹²⁷	Ogrod tegoż pod Gorą Nikorowicza (tegoż — Jozef Dobrowolski)	Кінець вул. Личаківської
Гора гіпсова Роха Карого ¹²⁸	Góra Gipsowa Rocha Kariego	
Гора єпископа руського ¹²⁹	Góra Biskupa Ruskiego	
Гора Міська ¹³⁰	Gora Mieyska	Вулька-Камеральна
Гора шпитальна ¹³¹	Gora szpitalna	
Гора Мечийська ¹³²	Gora Mieczyska	„ku drodze Sikowskiego goścince od Cegielni Zyglera iako gnocasię wzduż do Kryża, wszere zaś do Cegielni Kosińskiego“
Гора стрільців ¹³³	Strzelcow Gora	При вул. М. Лисенка
Міська гора ¹³⁴	Gora Mieyska	При Вульці-Кампіановській — Личаківський цвинтар
Гора Демка Самійла ¹³⁵	Gora Demka Samuyla	Знесіння
Гора за св. Антонієм ¹³⁶	Cerkiewka Szczasneho Kresta na Gorze za Ś. Antonim	Церква св. Антонія на вул. Личаківській

Можна зауважити, що більшість гір названо за їх власником — гора Сципіона, Стечкевича, Зигмунтовського, Урановича, Никоровича, Демка Самійла, єпископа руського, стрільців. У документі трапляється дві міські гори — „Gora Mieyska“ при Вульці-Кампіановській (Личаківський

¹²⁵ ЦДІА України у Львові, ф. 19, оп. 12, спр. 2, арк. 76 зв., поз. 940.

¹²⁶ Там само.— Поз. 944.

¹²⁷ Там само.— Спр. 5, арк. 136, поз. 372.

¹²⁸ Там само.— Спр. 2, арк. 41 зв., поз. 417.

¹²⁹ Там само.— Поз. 419.

¹³⁰ Там само.— Арк. 89 зв., поз. 1105.

¹³¹ Там само.— Арк. 107 зв., поз. 1403.

¹³² Там само.— Арк. 113 зв., поз. 1512.

¹³³ Там само.— Спр. 5, арк. 115, поз. 86.

¹³⁴ Там само.— Арк. 164, поз. 744.

¹³⁵ Там само.— Спр. 4, арк. 66 зв., поз. 632.

¹³⁶ Там само.— Спр. 5, арк. 126, поз. 241.

цвинтар¹³⁷) та при Вульці-Камеральній¹³⁸. Важливо зазначити, що назва „міська“ не була власною назвою, а, найімовірніше, свідчила про те, що гора належала місту. Подібна ситуація зі Шпитальною горою — ця назва радше означала належність до шпиталу, ніж була самостійною назвою.

Ще більше гір у метриці згадують просто як гора (Pole teyze (Zofia Diakowska) pod Góra¹³⁹), що належить до цегельні (Góra do Cegielni należąca¹⁴⁰, Góra przy Cegielni¹⁴¹) чи до власника (Góry częst tegoz (Stanisław Kozuchowski) nad Ogrodkiem¹⁴², Gory tegoz (Bogusz) za Ogrodem¹⁴³, Góra tychże (P. P. Ormienskich) na ktorey Pastwisko). Загалом у чотирьох частинах Йосифінської метрики термін „гора“ згадано понад 60 разів, однак локалізувати більшість з них дуже важко або неможливо.

Неоднозначне районування географами окремих фацій* та збіги кількості географічних ландшафтів у працях вчених-географів утруднюють безпосередню інтерполяцію об'єкта історичного ландшафту (гори) на географічний. Здавалось би, що ландшафтне розмаїття львівських теренів якось повинно відобразитися у свідомості львів'ян різних епох, зокрема в дослідженнях істориків та краєзнавців XIX—XX ст. Проте як у студіях, так і в джерелах переважно трапляється лише поняття „гора“.

Простежується відмінність назв різних історичних періодів для назви одного об'єкта. Дослідники-краєзнавці часто змішують назви різних історичних періодів, таким чином, читачеві важко зорієнтуватись що, коли і чим було або видається, що всі назви функціонують і нині. Негативом є те, що зазвичай автори науково-популярних публікацій не дають конкретних посилань на місце, звідки вони взяли ту чи ту інформацію. Значну плутанину спричинюють і псевдоісторичні назви, які досить інтенсивно утворювалися на зламі XIX—XX ст.

Це підтверджує недовговічність назв гір, адже назва зникає тоді, коли і змінюється умова, яка спричинила появу цієї назви. Це особливо яскраво простежується у джерелах, де гори часто мають назву власника, який був на час запису. Лише деякі з них — такі, як гора Лева, Стефана, Лиса, Змієва, Каліча, майже не змінюються ще з XVI ст. і залишаються актуальними і нині.

¹³⁷ Долинська М. Історична топографія...— С. 174.

¹³⁸ Вулька-Камеральна займала територію між сучасними вул. Академіка Сахарова, Героїв Майдану та Стрийською. Див.: Там само.— С. 237.

¹³⁹ ЦДІА України у Львові, ф. 19, оп. 12, спр. 5, арк. 130, поз. 286.

¹⁴⁰ Там само.— Спр. 2, арк. 109 зв., поз. 1447.

¹⁴¹ Там само.— Арк. 114 зв., поз. 1525.

¹⁴² Там само.— Поз. 83.

¹⁴³ Там само.— Спр. 5, арк. 116, поз. 93.

* Одне і те саме узгір'я чи пагорб різні дослідники відносять до різних ландшафтів.

Maryana DOLYNSKA, Mariya POHORILKO

**GEOGRAPHICAL AND HISTORICAL LANDSCAPE OF LVIV
(MOUNTAINS OF LVIV)**

The geographical landscape of the area where Lviv is located has always been of interest to city residents, at first from the utilitarian point of view and in modern time as an object of local history studies. To denote the elevation of the surface on the territory of the city, the terms „upland“ and „hill“ would be more proper, but in the documents of the early modern period and in the studies of the 19th and 20th centuries, the term „mountain“ is used. The analysis of sources, regional literature, and works by Antin Petrushevych and Denys Zubrytskyi indicates that the names of various „mountains“ were and are still (with some exceptions) unstable. Only a few names of mountains such as *Hora Leva* (Lev's Mountain), *Hora Stefana* (Stefan's Mountain), *Lysa* (Bare), *Zmijova* (Serpent), and *Kalicha* (Cripple) have remained almost unchanged since the 16th century.